

Η Μοναξιά στην Πόλη: Κοινωνικά Δίκτυα και η Εφαρμογή τους

ΚΑΤΣΑΣ ΓΡΗΓΟΡΗΣ*

Περίληψη

Η μοναξιά είναι μια από τις σημαντικές και αρνητικές επιπτώσεις του σύγχρονου τρόπου ζωής και αποτελεί αποτέλεσμα των μεγάλων και απότομων δομικών αλλαγών στην κοινωνική οργάνωση. Καθώς η μοναξιά μπορεί να αναλυθεί ως ατομικό αλλά και ως κοινωνικό πρόβλημα, αυτή η παρουσίαση επικεντρώνεται στο κοινωνικό πλαίσιο κατανόησης της μοναξιάς. Ειδικότερα, αναφέρεται στην μοναξιά στην πόλη καθώς οι πόλεις συγκεντρώνουν μεγαλύτερο αριθμό πληθυσμού, θεωρούνται απρόσωπες και μπορεί να οδηγήσουν στην αλλοτρίωση και από εκεί στη μοναξιά. Παρ' όλα αυτά, το επιχείρημα της αλλοτρίωσης, αν και ισχυρό, δεν είναι απόλυτο. Η πόλη μπορεί να γίνει φορέας κοινωνικής ενσωμάτωσης ατόμων ακριβώς λόγω μεγέθους. Το κεντρικό επιχείρημα της παρουσίασης είναι ότι η πόλη ως γεωγραφικός και κοινωνικός χώρος δημιουργεί και συντηρεί κοινωνικά δίκτυα που συντελούν στη μείωση της μοναξιάς. Μέσα από μία κριτική προσέγγιση χωρίς απόλυτα συμπεράσματα, η εργασία κάνει περαιτέρω ανάλυση αυτής της θέσης και εξερευνά την εφαρμογή της σε διάφορες ομάδες πληθυσμού.

Λέξεις κλειδιά: Κοινότητα, Κοινωνικά Δίκτυα, Κοινωνικός Χώρος, Μοναξιά, Πόλη, Φυσικός Χώρος

Εισαγωγή: Η Μελέτη της Μοναξιάς, η Μελέτη της Πόλης

Η μοναξιά είναι μια κατάσταση που μας απασχολεί όλο και περισσότερο. Αυτό γιατί ίσως την φοβόμαστε. Καθόσον αυτή εδώ η εργασία επικεντρώνεται στις κοινωνικές διαστάσεις του φαινομένου, πρέπει να παρατηρήσουμε ότι η μοναξιά είναι ένα φαινόμενο που εμφανίζεται περισσότερο στις πύο πολύπλοκες μεταβιομηχανικές κοινωνίες. Κατά συνέπεια, η απρόσωπη συγκέντρωση μεγάλου αριθμού πληθυσμού

στις πόλεις θα μπορούσε να θεωρηθεί πηγή μοναξιάς λόγω της αυξανόμενης αλλοτρίωσης που γενικά χαρακτηρίζει τις μεταβιομηχανικές κοινωνίες. Σαφώς και η αλλοτρίωση παίζει σημαντικό ρόλο στην γενικότερη εξήγηση της μοναξιάς. Όμως, η εργασία αυτή επικεντρώνεται σε ένα άλλο επεξηγηματικό επίπεδο: την διάδραση μεταξύ των μελών μίας κοινωνικής ομάδας. Η κατανόηση αυτής της διάδρασης ή της απουσίας της μπορεί να μας βοηθήσει στην κατανόηση της μοναξιάς με έναν αντικειμενικό τρόπο. Δεν αναφέρομαι στο πως αισθάνεται ο πληθυσμός μίας πόλης. Αναφέρομαι στο τι κάνει: που πάει, με ποιούς συναναστρέφεται, πως κινείται, με τι δραστηριότητες ασχολείται.

Η μοναξιά ως κοινωνικό φαινόμενο δεν βιώνεται με τον ίδιο τρόπο από όλους και δεν έχει τις ίδιες συνέπειες. Αυτό σημαίνει απλά ότι για την κατανόηση αυτού του ζητήματος πρέπει να καταλάβουμε καλύτερα το κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο βιώνεται. Έτσι ξεκινάμε με μια γενικότερη προσέγγιση στον τρόπο που περιγράφεται η πόλη. Κατόπιν, συνδέονται οι δύο κύριες έννοιες: πόλη και μοναξιά και επιχειρείται η κατανόηση της πόλης ως φυσικού/γεωγραφικού χώρου και ως κοινωνικού χώρου. Το κεντρικό επιχείρημα και τελικό συμπέρασμα της εργασίας είναι ότι η πόλη ως γεωγραφικός και κοινωνικός χώρος μπορεί να δημιουργεί και να συντηρεί κοινωνικά δίκτυα που συντελούν στη μείωση της μοναξιάς.

Μοναξιά και Πόλη: Αρνητικά και Στερεότυπα

Στη συλλογική μας συνείδηση η πόλη περιγράφεται με μάλλον ζοφερά χρώματα. Το αρνητικό στερεότυπο περιλαμβάνει ένα τεράστιο σε έκταση χαοτικό περιβάλλον όπου το άτομο χάνεται, δεν έχει στήριγμα και βιώνει μια εξοντωτική μοναξιά. Αυτό, βέβαια γιατί στην πόλη υπάρχουν υψηλότερα επίπεδα αλλοτρίωσης που δημιουργούν και αναπαράγουν αυτά τα αρνητικά πρότυπα. Σε αυτή την αρνητική εικόνα συντελεί και ο στερεότυπος διαχωρισμός μεταξύ πόλης και μη-πόλης. Η συνεχής επανάληψη αυτού του στερεότυπου διαχωρισμού από τα μέσα ενημέ-

* Δρ. Κάσας Γρηγόρης, Αναπληρωτής Καθηγητής Κοινωνιολογίας, "DERRE" - Αμερικανικό Κολλέγιο Ελλάδος

ρωσης και η επιβεβαίωση μέσω συμπεριφορών του τύπου «θα πάω στο χωριό μου να ξεκουραστώ και να βρω τον εαυτό μου» οδηγούν στην δαιμονοποίηση της πόλης.

Σε αυτή την εικόνα έχουν συμβάλει και οι αρχικές θεωρήσεις της πόλης στις αρχές του 20ου αιώνα. Η πόλη έχει περιγραφεί ως εχθρική στην δημιουργία κοινότητας λόγω τριών χαρακτηριστικών: το μέγεθος, την πυκνότητα πληθυσμού και την πολυποικιλότητα (Wirth, 1938).

Το αντίθετο της πόλης και στεροτυπικά το μέρος που δεν είναι πόλη αντιπροσωπεύεται από το χωριό. Γιά να περιγραφεί αυτό το περιβάλλον χρησιμοποιείται μιά εξιδανικευμένη προσέγγιση. Η τυπική περιγραφή έχει ως εξής: στο χωριό υπάρχουν στενοί δεσμοί μεταξύ των κατοίκων, υπάρχουν κοινωνικά δίκτυα αλληλοϋποστήριξης, υπάρχει η γειτονιά και όλα αυτά οδηγούν σε ένα αίσθημα κοινότητας. Ο αναμενόμενος συνειρμός είναι ότι το χωριό είναι κάτι θετικό ενώ η πόλη συμπυκνώνει όλα τα αρνητικά ως προς την δημιουργία κοινωνικών δικτύων και δημιουργίας κοινότητας.

Αυτό το δίπολο, καλό χωριό – κακή πόλη, είναι ακραία υπεραπλούστευση της πραγματικότητας και δεν βοηθάει στην πραγματική κατανόηση και εξήγηση του ζητήματος της μοναξιάς. Επιπρόσθετα, δεν βοηθάει στην εξήγηση της πολυπλοκότητας του κοινωνικού περιβάλλοντος της πόλης.

Κοινότητα στην Πόλη

Έτσι καταλήγουμε στην ανάγκη εξήγησης του χαρακτήρα της πόλης ως κοινωνικού περιβάλλοντος, χωρίς την χρήση υπεραπλουστευμένων και απλοϊκών κατηγοριών.

Για να κατανοήσουμε τον όποιο χαρακτήρα έχει η πόλη, πρέπει να μελετήσουμε τους μηχανισμούς δημιουργίας κοινωνικών δικτύων. Τα κοινωνικά δίκτυα σχετίζονται άμεσα με αυτό που ονομάζουμε κοινότητα. Είναι γεγονός ότι από την αρχή της ενασχόλησης των κοινωνικών επιστημών με την μελέτη των πόλεων, έγινε κατανοητό ότι η πόλη δεν είναι μόνον μια συλλογή από υποδομές και διαφορετικά κτήρια που καταλαμβάνουν χώρο. Αυτή είναι μια πολύ περιορισμένη και μονόπλευρη προσέγγιση. Η πόλη είναι πολύ περισσότερο από αυτό. Η πόλη κατοικείται από ανθρώπους που έχουν διαφορετικά χαρακτηριστικά, προτεραιότητες και προφίλ. Έτσι, από νωρίς υπήρξε μεγάλη έμφαση στην μελέτη και κατανόηση της κοινότητας.

Ήταν οι ιδέες του πρωτεργάτη της σχολής του

Σικάγο, του Ρόμπερτ Παρκ, που καθόρισαν την μετέπειτα πορεία της Κοινωνιολογίας των πόλεων. Ο Παρκ υποστηρίζει ότι οι ανθρώπινες αξίες και συμπεριφορές καθορίζουν και καθορίζονται από το φυσικό περιβάλλον μίας πόλης (Park, 1925).

Κατά συνέπεια εγείρονται δύο διαστάσεις για μελέτη: η φυσική / γεωγραφική υπόσταση της κοινότητας και η πολιτισμική υπόσταση της κοινότητας. Όμως, επειδή ο όρος «κοινότητα» είναι τόσο φευγαλέος και δύσκολος να καθοριστεί, αντικαθίσταται από τον όρο «χώρος». Ο χώρος είναι κάτι δυναμικό και συγχρόνως καθοριστικό για μια ομάδα ανθρώπων. Ο χώρος, όμως δεν είναι κάτι το μονοδιάστατο. Αντίθετα, είναι σημαντικός και στις δύο μορφές του: τον φυσικό χώρο και τον κοινωνικό χώρο.

Φυσικός Χώρος

Τις περισσότερες φορές, όταν συζητάμε για «κοινότητα», αυτό που έρχεται στο μυαλό είναι μια γεωγραφική τοποθεσία, κατά κανόνα μικρής έκτασης, όπου, λόγω του μικρού μεγέθους, υποστηρίζονται οι άμεσες σχέσεις μεταξύ των κατοίκων και συνεπώς η δημιουργία κοινότητας και σημαντικών κοινωνικών δικτύων.

Αυτό είναι και το κεντρικό επιχείρημα του Χέρμπερτ Γκανς, ενός από τους σημαντικότερους μελετητές της Αστικής Κοινωνιολογίας. Ο Γκανς επικεντρώθηκε στο χαρακτηριστικό της πολυποικιλότητας στην πόλη. Στο κλασικό έργο του "Urbanism and Suburbanism as Ways of Life," ο Γκανς περιγράφει την πόλη ως ένα ενδιαφέρον αστικό μωσαϊκό. Κατ' αυτόν η πόλη είναι μια συλλογή από διαφορετικές γειτονίες που παρέχουν ένα αίσθημα κοινής ταυτότητας στους κατοίκους τους. Έτσι, ο Γκανς εισάγει την «μελέτη γειτονιάς.» Δηλαδή, ότι υπάρχει κοινότητα στην πόλη σε επίπεδο γειτονιάς, και συγκεκριμένης περιοχής και φυσικού χώρου (Gans, 1962).

Επιπλέον, ο Γκανς διεξήγαγε μελέτη πεδίου στη Βοστώνη και, μέσα από αυτή την έρευνα, εξήγησε την κοινωνική οργάνωση και τα κοινωνικά δίκτυα στην πόλη μέσα από την χρήση ενός εξαιρετικά εύστοχου νεολογισμού: urban villagers, αστοί χωρικοί. Αυτές οι ομάδες, με παρόμοια εθνικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά, ζούν στον ίδιο γεωγραφικό χώρο και αυτό τους βοηθάει να επιβεβαιώνουν και να διατηρούν την πολιτισμική τους ταυτότητα (Gans, 1983).

Ουσιαστικά το συμπέρασμα εδώ, με υπόβαθρο τα επιχειρήματα του Γκανς, είναι ότι υπάρχει κοινότητα και κοινωνικά δίκτυα στην πόλη. Παραδείγματα

αυτού του είδους κοινότητας είναι η παιδική χαρά της γειτονιάς, κάποιο πάρκο, μια ενορία, το τοπικό σχολείο με την αυλή του, η πλατεία.

Κοινωνικός Χώρος

Εκτός από τον φυσικό χώρο, υπάρχει και ο κοινωνικός χώρος. Αυτός ο χώρος πολλές φορές εκλαμβάνεται ως δεδομένος αλλά είναι εξ' ίσου σημαντικός ή και σημαντικότερος από τον φυσικό χώρο. Το επιχείρημα είναι ότι άτομα με κοινά ενδιαφέροντα μέσα στην πόλη συνυπάρχουν με βάση κοινωνικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά, ανεξάρτητα από την γεωγραφική τους εγγύτητα. Με άλλα λόγια, η πολυπλοκότητα του αστικού χώρου παρέχει τις συνθήκες για τη δημιουργία κοινότητας μέσα από ισχυρά πολιτισμικά δίκτυα.

Ένας από τους κύριους εκπροσώπους αυτής της άποψης είναι ο Κλοντ Φίσερ, ο οποίος εξήγησε τη ζωή στην πόλη με βάση την δημιουργία υπό-ομάδων κοινών ενδιαφερόντων. Στο έργο του "The Urban Experience," παρατηρεί ότι οι πόλεις οδηγούν στην ανάπτυξη ποικίλων τέτοιων υπό-ομάδων. Παραδείγματα είναι μια εθνοτική ομάδα, μια ομάδα φοιτητών, καλλιτέχνες, μέλη αθλητικής ομάδας διαφορετικών σπορ, τα μέλη κάποιου πολιτιστικού ή επιστημονικού συνδέσμου (Fischer, 1976).

Η ζωή στην πόλη υποστηρίζει όλα τα είδη των διαφορετικών ενδιαφερόντων, δεδομένου ότι μια πόλη, λόγω μεγέθους, είναι πιο πιθανό να προσελκύσει ένα μεγαλύτερο αριθμό ατόμων που συμμερίζονται τα ίδια ενδιαφέροντα. Επιπρόσθετα, ορισμένες από αυτές τις ομάδες αναλάβουν δράσεις που ωφελούν και άλλα άτομα μέσα στην πόλη, όπως, για παράδειγμα, φιλανθρωπικά ιδρύματα. Το σημαντικό σημείο αυτής της άποψης είναι να θεωρήσουμε την πόλη ως ένα μωσαϊκό ομάδων διαφορετικού μεγέθους που τα μέλη τους συνυπάρχουν ως κοινότητα και μέσα από τις δράσεις τους προκύπτουν κοινωνικά δίκτυα.

Φυσικός & Κοινωνικός Χώρος και Μοναξιά

Τα δύο είδη των χώρων που παρουσιάζονται πιο πάνω έχουν πολλές πρακτικές εφαρμογές. Σε μια πιο προσεκτική ανάγνωση γίνεται προφανές ότι δεν υπάρχουν ξεχωριστά ο ένας από τον άλλον και τελικά συνυπάρχουν σε μια σχέση συνεχούς αλληλεπίδρασης. Για παράδειγμα, γειτονίες με υψηλό αριθμό ατόμων με διαφορετικές πολιτισμικές συνήθειες χα-

κτηρίζονται από μικρό φυσικό χώρο, αλλά εξαιρετικά μεγάλο κοινωνικό χώρο. Σε αντίθεση, τα μέλη του διεθνούς jet set έχουν μικρό κοινωνικό χώρο (δηλαδή έχουν μεγάλη ομοιότητα σε απόψεις και συμπεριφορές) ενώ έχουν πολύ ευρύ φυσικό χώρο (μέσω των συνεχών μετακινήσεων)

Συνεπώς, η πρόκληση είναι να συνδυάσουμε τους δύο τύπους χώρων και να προσεγγίσουμε το ζήτημα της μοναξιάς με κριτική διάθεση. Αυτό σημαίνει ότι έστω και μια απλή παρατήρηση δείχνει ότι η ζωή της πόλης δεν μπορεί να περιγραφεί ούτε με εντελώς σκοτεινά χρώματα ούτε με ένα πλήρως θετικό τρόπο. Η πόλη είναι ένας ζωντανός οργανισμός που επηρεάζει και επηρεάζεται από τους κατοίκους της. Ως εκ τούτου, πρέπει να καταλάβουμε ότι οι ίδιοι οι άνθρωποι είναι ενεργά στοιχεία στον καθορισμό της κοινωνικής τους ζωής μέσα σε ένα αστικό περιβάλλον. Δεν είναι, με άλλα λόγια, παθητικοί αποδέκτες άλλων εξωτερικών παραγόντων.

Ένας τρόπος για να κατανοήσουμε το προηγούμενο επιχείρημα είναι να προσδιορίσουμε τα διάφορα κοινωνικά δίκτυα που οι άνθρωποι δημιουργούν και γίνονται μέλη τους. Τα δίκτυα είναι αυτά που καθορίζουν τελικά την ύπαρξη της κοινότητας. Η ανάλυση του δικτύου βασίζεται στην ιδέα του Georg Simmel για ύπαρξη «κοινωνικών κύκλων» (Simmel, 1950). Ο Simmel ήταν ο πρώτος που επεσήμανε ότι οι άνθρωποι ανήκουν σε μια ποικιλία κοινωνικών κύκλων που δεν συμπίπτουν αναγκαστικά. Ως εκ τούτου, οι άνθρωποι αλληλοεπιδρούν με διαφορετικό τρόπο κάθε φορά με τους άλλους ανάλογα με το συγκεκριμένο κοινωνικό κύκλο. Παράδειγμα είναι κάποιος που αυτοπροσδιορίζεται συγχρόνως ως σκακιστής, αθλητής, σύζυγος, φίλος, μέλος μιας ευρύτερης οικογένειας, και πιανίστας. Όλοι αυτοί οι ρόλοι πραγματοποιούνται με διαφορετικό τρόπο και σε διαφορετικό τόπο και χρόνο σε κάθε μια από τις ομάδες / κοινωνικούς κύκλους συμμετοχής. Αυτή η ιδέα των κοινωνικών κύκλων μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να μελετηθεί ο σχηματισμός της κοινότητας.

Στην πράξη, η συντριπτική πλειοψηφία των κατοίκων της ανήκει σε κάποιο κοινωνικό κύκλο, σε συνδυασμό τόσο του φυσικού όσο και του κοινωνικού χώρου. Μια λεπτομερής έρευνα πάνω σε αυτό το θέμα που διεξήχθη από τον Barry Wellman, βρήκε ότι οι κάτοικοι των πόλεων δεν είναι μοναχικά άτομα (Wellman, 1988). Η έρευνα καταδεικνύει ότι μόνον το 2% του αντιπροσωπευτικού δείγματος των ερωτώμενων δεν μπόρεσε να περιλάβει τουλάχιστον ένα άτομο με το οποίο έχει συχνή επαφή και στενή σχέση. Τα ευρήματα αυτά σχετίζονται άμεσα με τον κοινωνικό χώρο. Επιπλέον, ο Wellman διαπίστωσε

ότι μόνο το 13% του συνόλου των στενών επαφών ζούσαν στην ίδια γειτονιά με τους ερωτηθέντες. Αυτό σχετίζεται με φυσικό χώρο και καταδικνύει ότι η γεωγραφική εγγύτητα (φυσικός χώρος) δεν είναι απαραίτητο στοιχείο για την ύπαρξη κοινότητας και κοινωνικών δικτύων. Με αυτόν τον τρόπο δίνεται μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα στη ζωή των κατοίκων της πόλης, όσον αφορά τη μοναξιά, συνυπολογίζοντας τόσο το φυσικό όσο και τον κοινωνικό χώρο.

Συμπεράσματα, Επίλογος

Συμπερασματικά, ως απόρροια όλων των προηγούμενων, μπορεί να υποστηριχθεί ότι το περιβάλλον της πόλης δεν είναι απαγορευτικό για την δημιουργία κοινότητας και του αισθήματος του «ανήκειν».

Κατ' επέκταση, η ύπαρξη της πόλης από μόνη της δεν δημιουργεί απομόνωση και μοναξιά. Ολοένα και αυξανόμενα ερευνητικά δεδομένα υποστηρίζουν ότι υπάρχουν κοινωνικά δίκτυα στις πόλεις που υποστηρίζουν την δημιουργία κοινότητας διαφόρων ομάδων πληθυσμού. Αυτή η δημιουργία κοινότητας, όμως, δεν πρέπει να εκληφθεί ούτε ως κάτι δεδομένο ούτε είναι η ίδια παντού. Για αυτόν τον λόγο προτείνεται η αποχή από γενικούς αφορισμούς πάνω σε αυτό το ζήτημα. Η πόλη είναι μια μεγάλη και πολύπλοκη οντότητα που χρήζει μελέτης και κατανόησης ως γεωγραφικό μωσαϊκό αλλά και ως πολιτισμικό μωσαϊκό. Το λογικό επακόλουθο των ανωτέρω είναι ότι οι λόγοι που μπορούν να οδηγήσουν στην δημιουργία κοινότητας διαφέρουν ριζικά από την μια πόλη στην άλλη.

Βιβλιογραφία

Fischer, Claude. *The Urban Experience*. New York: Harcourt Brace Yovanovich. 1976.

Gans, Herbert J. "Urbanism and Suburbanism as Ways of Life." In *Human Behavior and Social Processes*, ed. A.M. Rose. Boston: Houghton Mifflin. 1962.

Gans, Herbert J. *The Urban Villagers: Group and Class in the Life of Italian-Americans*. New York: Macmillan. 1983.

Park, Robert Ezra. *The City: Suggestions for the Study of Human Nature in the Urban Environment*. Chicago: University of Chicago Press. 1925.

Simmel, Georg. "The Metropolis and Mental Life." In *The Sociology of Georg Simmel*, trans. Kurt Wolff. Glencoe, IL: Free Press. 1950.

Wellman, Barry. *Social Structures: A Network Approach*. Cambridge: Cambridge University Press. 1988.

Wirth, Louis. "Urbanism As A Way of Life." *The American Journal of Sociology*. 1938; XLIV(1):1-24.